

נתקבלו במערכת

סודי חומש ושא"ר [שיה"ש, איוב, רות] לתלמידי רבינו יהודה החסיד. פירושים, גימטריאות ופרפראות על התורה, שיר השירים, איוב ורות. יו"ל לראשונה על פי שני כתבי יד בצירוף מבוא, הערות והארות, שינויי נוסחאות ומפתחות, ע"י יעקב ישראל סטל. ירושלים, תשס"ט. 5+רכח עמ'. (02-6281642)

אבותינו ורבותינו 'חסידי אשכנז' מתקופת בעלי התוספות, ובראשם הגדול שבהם רבינו יהודה ב"ר שמואל החסיד זצ"ל, היו גדולים בתורת הנגלה ובתורת הנסתר, והטביעו את חותמם על מנהג אשכנז ועל נוסח התפילה האשכנזי. פן מיוחד בתורתם הוא דרך לימודם בתורה שבכתב, שכללה בעיקר פירושים הבלולים ברמז וסוד, כולל גימטריות ונוטריקונים, דיוקים דרשניים בהערות המסורה ובשינויי קרי וכתוב ועוד. חלק מספריהם הרבים נדפסו, ורבים אחרים נותרו בכתבי יד. הרב סטל, אברך בישיבת 'מיר' שבירושלים ותלמיד מובהק של החוקר התורני הישיש המופלא רבי שמואל אשכנזי, נטל על עצמו להחיות את דברי תורתם שלא הגיעו עדיין לידינו, וזכה תוך שנים ספורות להוציא לאור-עולם כמה וכמה חיבורים מבית מדרש זה, בהם 'ספר גימטריאות' וספר 'אמרות טהורות' מאת רבינו יהודה החסיד עצמו ו'ספר קושיות' לחכם לא ידוע מזמן הראשונים. נוסף להעתקה קפדנית מכתבי היד העיר והאיר הרב סטל בהרחבה בכל מקום נצרך, ציין מקורות והשוואות לספרי חסידי אשכנז האחרים, ביאר סתומות וגילה נסתרות, בדיוק פדנטי ומתוך בקיאות מופלגת. בין השאר הוא מעיר במבואו הקצר והתמציתי שלא מוזכר אף שם בחיבור 'סודי חומש ושא"ר' הזה, אך אין ספק בשייכותו לתלמידי ר"י החסיד - הדברים מוכחים מתוכנם וצורתם של הפירושים שבספר, ששליש ממנו כולל פירושים לתורה (לא בדיוק לפי סדר הפסוקים), כמעט שליש על שיר השירים, והשאר מתחלק בין ביאור דרשני נרחב על 'ענין ברכת כהנים' לבין פירושים על איוב ועל מגילת רות. בסוף הספר (עמ' קסה-רו) מופיע קונטרס שלם מאת המהדיר בענין 'מאמתי התינוק מתחיל לדבר', שבו הוא מבאר את המובא בחיבור שגמי חיינו ס"ח שנים - ע' שנה בניכוי השנתיים בהם כח הדיבור עדיין אינו מפותח בילד, והוא מרחיב בתיאור וביאור השיטות השונות בענין זה. בנוסף הוא מנסה לברר (עמ' קפז) מדוע באמת קבע הקב"ה בבריאה שאין התינוק מדבר סמוך ללידתו אלא רק אחרי כשנתיים (בניגוד לילדי דור המבול למשל שע"פ המסורת היו מדברים מיד עם לידתם, עיי"ש עמ' קצ), ואחר שהוא מביא, מדפוסים ומכתבי יד, כמה הסברים שכתבו ראשונים בשאלה זו, הוא מסכם (עמ' קפח): 'לכולי עלמא חסרון הדעת והדיבור נועד להגן על התינוק, אלא שנחלקו החכמים בשאלה מפני מי הוא זקוק להגנה זו. האם מפני הזולת... או מפני עצמו!' בהמשך הוא דן בסברא שהיתה מקובלת בתקופת הראשונים שילד שיגדל בין אֵלמים ובלא דיבור יחל מעצמו בגיל שבע לדבר בלשון הקודש, דעה שאף יוחסה בטעות לרמב"ם (עיי"ש עמ' רה). הספר מלווה במדור שינויי ותיקוני נוסחאות, במפתח עניינים מפורט וברשימה מדויקת של הספרים בהם עשה המהדיר שימוש ובכינויים המקוצר כפי שהוא מופיע בהערות, הכל בדיוק אסטטי ובשלמות מיוחדת. חייבים להודות שדרך הפירוש הדרשנית הזו אינה מקובלת היום בדרך כלל, וסידרת ספרים זו ספק אם תהיה מונחת על שולחנו של

כל רב וצורב, אולם הוצאה לאור עולם של דברי קדמונים, מלאכי עליון, גדולי חסידי אשכנז, יש בה משום תחיית המתים, ויישר כוחו של המהדיר הרב סטל על הטירחה המרובה שנטל על עצמו ועל שלימות הביצוע.

ספר הכוזרי לר' יהודה הלוי ז"ל. תרגום עברי מדויק בסגנון תקופת החיבור.
מאת יצחק שילת. ירושלים, הוצאת שילת מעלה אדומים, תש"ע. 9+קסה עמ'.

ספר הכוזרי, ש"עיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו" כדברי הגר"א, זכה בדורנו לשני תרגומים חדשים, נוסף לתרגום אבן תבון הוותיק: התרגום הבהיר והמהוקצע של יהודה אבן שמואל ז"ל, שהיקל את הלימוד בספר ועשה אותו לקריא ולנפוץ מאוד – אך חרג מן הדיוק בתרגום לטובת הנוחות הסגנונית והיופי הספרותי, והתרגום של הרב קאפח זצ"ל, שכתבו בצעירותו והדפיסו בזקנותו, אך לדעת הרב שילת (ואחרים!) אין שום דמיון בין רמת הדיוק והבהירות של תרגומיו האחרים של הרב קאפח לכתבי קדמונים שנכתבו בערבית – לבין התרגום הזה על הכוזרי. והיות והרב שילת, אחרי שהכין מהדורות מדויקות ומבוארות של הקדמות הרמב"ם ואגרותיו, רצה להשוות בין משנתו הרוחנית של הרמב"ם לזו של בן־דוד־רבתי ריה"ל, ולא מצא נוסח מהימן, מדויק וקריא כלבבו של ספר הכוזרי – הוא החליט לגשת למקור הערבי ולתרגמו מחדש לעברית בסגנון ימי הביניים – התקופה בה נכתב הספר, אך בלי התיבות החריגות והסרבול הסגנוני שקיימים לפעמים בספרים שנכתבו או תורגמו בתקופה זו. וכך יצאה לאור עתה מהדורת שילת של ספר הכוזרי, כשעל הדף הערות נוסח ומעט הערות תוכן. לטעמי היה עדיף דווקא להוסיף ולהרחיב מעט את הערות התוכן כדי להקל על הלימוד בספר, ומצד שני לדחות את כל הערות הנוסח לסוף הספר – כך הספר יהיה נח הרבה יותר לרבים שעוסקים בימינו בספר הכוזרי. שילוב של תרגום מדויק מן המקור בלשון הראשונים ללא הסרבול שלעיתים נלווה אליה (בעיקר בספרים המתורגמים), עם הערות תוכן קצרות בעניינים שדורשים ביאור (על פי המתכונת של הקדמות הרמב"ם ואגרות הרמב"ם מהדורת שילת), ועם נספח ובו הערות נוסח ותרגום – יהפכו לדעתי את מהדורת הרב שילת למהדורה המובילה בין התרגומים השונים של הכוזרי, חדשים גם ישנים.

בדד, כתב־עת לענייני תורה ומדע. חוברת 23 – תמוז תש"ע. עורך: עלי מרצבך. רמת גן, אוניברסיטת בר־אילן, תש"ע. 167+65 עמ'.

(merzbach@macs.biu.ac.il)

בחוברת זו שבעה מאמרים בחלק העברי, שניים באנגלי, ועוד שתי ביקורות ספרים. מאמר גדול של הרב ד"ר מיכאל אברהם ושני אנשי מחשבים מבר־אילן מנתח באופן מתמטי את צורת ההיסק הלוגית של מידות הדרש ה'הגיוניות' – קל וחומר ובנין אב; לענ"ד בלי רקע מתמטי משמעותי קשה מאוד להבין את הדברים. בהמשך עוסק מאמר אחד בנושא מתמטי־סטטיסטי (תחום התמחותו של העורך פרופ' מרצבך, שבסוף החלק העברי נמצאת סקירה מעניינת על ספרו המיוחד 'הגיון הגורל – משמעות הפייס והאקראיות ביהדות'): שני פרופסורים מהטכניון מוכיחים באופן סטטיסטי, אולי לאכזבתן של כמה משפחות 'מיוחסות' בישראל, שברור מעבר־לכל־ספק שכבר דורות רבים כל היהודים בעולם הם מזרע־זרעו של דוד המלך – כמו גם מזרעה של כל משפחה עתיקה אחרת בעם ישראל (המשיח יצטרך רק לשכנע את 'הגוף הבוחר' שהוא מבני בניו של דוד בן־אחר־בן [ומזרע

שלמה דווקא, כפי שמודגש בפי"מ לרמב"ם בתחילת פרק חלק], ובאמת קשה להבין איך יוכל לעשות זאת; וצ"ע). הם מראים שעובדת הפיזור התורשתי הרחב אינה תלויה בקצב גידול האוכלוסייה – אלא רק בכמות הנפשות בדור הראשון, ולדעתם הסתגרותן של קהילות משפיעה רק למשך זמן קצר על שינוי הסטטיסטיקה הזו, שהרי מספיק שאחד מהצאצאים המדוברים יגיע לקהילה המבודדת כדי שתהליך הפיזור התורשתי יקרה גם שם – אמנם באיחור של כמה דורות. הם מודים (עמ' 79) שהאחוז הגדול של כהנים בין היהודים היום (להערכתי הגסה – 7-8%), שזו תורשה שעוברת כידוע רק בין הגברים, חורג בהרבה מהסטטיסטיקה. שני מאמרים עוסקים בכללים ופרטים של חשבונות קידוש החודש, אחד על הדעות השונות בחז"ל על שיעור העיסה המתחייבת בחלה והמשמעות הערכית-רוחנית של הדעות השונות, עוד מאמר עוסק בתשובות של רבנים לשאלות הלכתיות של פסיכולוגים שומרי מצוות (ורובן מאשרות את דרך הטיפול המקובלת, כולל אפילו תיאור שלילי של ההורים באוזני הפסיכולוג כאשר מדובר על צורך טיפולי אמיתי), ואחר עוסק בכלל 'לא ניתנה תורה למלאכי השרת' וההגבלה שמגביל עיקרון זה את הצורך בדיוק בעניינים שונים בהלכה, שהרי התורה ניתנה לבני האדם עם כל חסרונותיהם ולא למלאכי השרת המושלמים. הכותב רואה בכלל זה שלושה רעיונות בעלי משמעות הלכתית: א. צידוק בדיעבד למגבלות האדם. ב. הכוונה מוגבלת-מראש של אמות מידה הלכתיות. ג. במקרים מסויימים – צורך דווקא להחמיר בגלל המגבלות האנושיות. אמנם צרם לי שהמחבר ניגש לסוגיות במבט אקדמאי, ומחלק באופן חד בין דברים של 'סתם' התלמוד שהם לדעתו תוספת מאוחרת, ומתוך דבריו נשמע שהם גם בעלי משקל מופחת, לבין דברי אמוראים בשמם; כך הוא כותב למשל בעמ' 143: 'חשיבותו של מקור זה (מעילה יד, א) היא בכך שלפנינו מצוטט הכלל לא על ידי סתם התלמוד, אלא מפיו של רב פפא, אמורא בבלי מזוהה ומוכר בן הדור החמישי. ביתר המקורות שראינו עד כה לא ניתן היה לקבוע בוודאות שהכלל אינו תוספת של הסתמא'. וכאן הבן שואל: אז מה? מהי המשמעות ההלכתית לכך שהכלל הזה נקבע בדור החמישי של האמוראים, ולא בדור הראשון (כפי שמשמע בקידושין נד, א שבו נאמר הכלל הזה ע"י רב, אך לדעת הכותב [עמ' 141] 'עיון מדוקדק בדברי רב מעלה אפשרות שהשימוש בכלל אינו חלק אינטגרלי מדברי רב אלא הוספה סתמאית מאוחרת') או בדור אמוראים מאוחר יותר? לא כך לומדים בבית המדרש, וחבל שהעורך לא העיר על כך לכותב. שני המאמרים באנגלית עוסקים במבנה המנורה שבמקדש ובבירור ערך מטבעות בתקופת חז"ל. ישר כוחו של ידידי העורך, שנוסף לתפקידיו האקדמאיים הבכירים ולשיעורי התורה שהוא מעביר ביישובו שילה ובפורומים שונים – הוא מצליח להוציא לאור חוברות גדולות בכמות ואיכות תמימים כסדרם.

יוסף דעת. מחקרים בהיסטוריה יהודית מודרנית, מוגשים לפרופ' יוסף שלמון לחג יובלו. עורך: יוסי גולדשטיין. באר שבע, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תש"ע. 427+36 עמ'. (02-6783554)

פרופ' שלמון הוא היסטוריון שומר מצוות מאוניברסיטת באר שבע, המתמחה בהיסטוריה היהודית של הדורות האחרונים בגולה ובארץ. הוא עסק הרבה בקשר בין היהדות לבין הציונות, בהתפתחויות שחלו ביהדות שומרת המצוות בדורות האחרונים, ובנושאים רבים משיקים, וכתב ספרים ומאמרים רבים. כ"ז מאמרים קובצו לספר שנכתב לכבודו לרגל הגיעו לגיל שבעים, ובהם כמה וכמה שראוי לומר עליהם כמה מילים: פרופ' בר-אשר נשיא האקדמיה ללשון העברית מנתח כתובת חרוטה על קמע מזוהב שנמצא בקבר מלפני כ-1800

שנה במזרח אוסטריה, ומתברר שהיא כוללת את הפסוק 'שמע ישראל' באותיות יווניות; הוא מגיע למסקנות מעניינות על דרך הביטוי של מילים בעברית באותה תקופה ועל התפשטות מגורי היהודים עד למרכז אירופה כבר אז - ראשית תקופת האמוראים. פרופ' חיים ברקוביץ מלקט פרטים ביוגרפיים מתוך התשובות ההלכתיות של ר' יאיר חיים בכרך בשו"ת 'חוות יאיר', כדוגמה לדרך שהוא מציע ללכת בה בתיאור דמויות של גדולי ישראל על פי כתביהם ההלכתיים, כתבים שכלל אינם אֶגְדוּקוֹמְנָטִים [אֶגְדוּקְמֶנְט - טקסט בו כותב הכותב על מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו]. הוא מתייחס בביקורת לספר 'בעלי התוספות', שבו נהג מחברו פרופ' א"א אורבך לנתח את דעותיהם ומחשבותיהם של בעלי התוספות ולעשות להם 'פסיכולוגיזציה', במקום להיצמד לנתונים שניתן לדלות מכתביהם. אריה אדרעי דן בגישות השונות בעיני רבנים וחכמים בדור הקמת המדינה (הגר"ש ישראלי, הגר"ש גורן, פרופ' ליבוביץ ועוד) בענין היחס לדיני המלחמה הנובעים ממקורות ההלכה והתאמתם לימינו. פרופ' מנחם פרידמן מתאר חברות של גנבים ושוודים יהודים שנדדו במרכז אירופה לפני מאתיים שנה, וזכרם נותר בספרות השו"ת. פרופ' בני בראון מנתח את התנגדות רוב רבני מזרח אירופה לרעיון הקהילות הנפרדות, בניגוד לרוב רבני הונגריה ולחלק מרבני גרמניה. הוא מראה שדעתו של הגאון הקדוש רבי אלחנן ורסרמן הי"ד היתה חריגה בין רבני דורו, הדור שלפני השואה, בענין הצורך בהקמת קהילות נפרדות בארץ ישראל הנבנית. ד"ר אדם פריזגר מבקר בעדינות אך בחד-משמעיות את ההתייחסות של חוקרים שונים בשנים האחרונות לרב חיים הירשנזון מחבר שו"ת 'מלכי בקודש'; הם מתארים אותו כפוסק ותלמיד חכם ש'הקדים את זמנו' במבטו החיובי על המודרנה ובגישתו המקילה בנושאים שהזמן גרמם, אך הוא מוכיח שהרב הירשנזון היה חריג בדעותיו גם בימיו, שלא היה פוסק נחשב, ושרבים מאלו שכתבו עליו בדורנו ראו בו הרבה מהרהורי ליבם. יוסקה אחיטוב כותב בביקורתיות על השימוש שעשו בדורנו רבנים וחכמים בספר 'קול התור' שיוחס לגר"א ולגדולי תלמידיו, ועל ההשפעה שיש לספר זה על שינוי העמדה והיחס למדינה גם בתוך קבוצות תורניות בציבור הציוני. הוא מתאר את הפרסום של הספר, מאז יצא לאור בעותקים בודדים לפני קום המדינה ולא היה ידוע אלא למעטים - ועד שפרסם אותו הגרמ"מ כשר זצ"ל אחרי מלחמת ששת הימים כנספח לספרו 'התקופה הגדולה'. אך מביך לראות שהחוקר החשוב הזה לא מכיר את החומר בו הוא עוסק: כך למשל הוא סובר שהרב כשר היה חסיד חב"ד, ומנתח את עקרונות חסידות חב"ד המנוגדים לגישת קול התור - כאשר ידוע לכל שהרב היה מחשובי חסידי גור דווקא, כך שכל הניתוח הזה חסר כל משמעות. עוד מאמרים מרתקים נמצאים בקובץ זה ואיני יכול להתייחס לכולם, אך איני יכול שלא למחות על מאמרו של פרופ' דוד הלבני (וייס): הפרופ' הנכבד, שהיה מרצה בסמינר לרבנים הקונסרבטיבי בניו יורק לפני שעלה לארץ, מנסה להוכיח שהתורה שבעל פה אין מקורה בהתגלות - אלא במדרש הפסוקים בלבד, למרות שהוא יודע שכדבריו "מנוי וגמור בין נאמני תורת ישראל שהתורה נתגלתה לישראל בהתגלות כפולה, אחת בכתב ואחת בעל פה", כדבריו הידועים של רס"ג 'אין אומתינו אומה אלא בתורתיה', וכפי שמפורש בחז"ל בתלמודים ובמדרשים ומוסכם על כל הקדמונים, והוגדר היטב בעיקרי האמונה של הרמב"ם. אולם לו יש דרך אחרת: לדבריו מדרשים אלו מאוחרים, הגמרות המפורשות האלו הן 'סתמא דגמרא' והן נוספו לדעתו רק בתקופת הגאונים, ולו דווקא מסתבר יותר שאין הדברים כך, ואין התורה שבעל פה, ואף לא ההלכות שהן 'הלכה למשה מסיני', מן השמים... לא לכבודו של בעל היובל שמאמר זה נדפס בספרו. ולסיים - הסופר הידוע אהרן אפלפלד כתב מאמר קצר, חריג בקובץ זה, בו הוא מתאר את ילדותו

המתבוללת בעיר טשרנוביץ טרם שואה, ואת סביו שומרי המצוות 'שהיתה בהם פשטות שהדהימה אותי... שרר בבינתם שקט מופלא שפתח את אוזניי, את נשמתו... הילד אהרן התרשם מארון הספרים הגדול בבינתם הדל, ומהנשיקה על הספר לפני ואחרי כל לימוד, ניגוד כה בולט לאווירה החילונית בבית הוריו. אח"כ הוא מתאר בקיצור את הגטו בו נאלצו הוריו לחזור ולחיות בכפיפה אחת עם יהודים דתיים מהם כה סלדו, איך שרד את השואה כנער שליחויות של חבורת שודדים אוקראינים, ואיך עלה לבסוף לארץ כשלמעשה הספיק ללמוד באופן מסודר רק בכיתה א', 'לפני המבול'. הוא שהה כמה שנים בקיבוץ, ואח"כ הגיע לאוניברסיטה העברית ודבק שם בגדולי הרוח שהיו בה: בובר, שולס, ברגמן, יחזקאל קופמן, יצחק בר, 'כולם יהודים פוסט-מתבוללים'; אך באופן מפתיע נמשך דווקא ליהודים במאה שערים - היה משתתף בתפילות בשטיבלך, מקשיב לשיעורים בגמרא ובחסידות, ושותה בצמא 'את העבר שחזר ונהיה הווה'. והוא מסיים את האוטוביוגרפיה הקצרה הזו בסיפור מרגש: "באחד הערבים אמר לי מורי, פרופ' הוגו ברגמן, באיזו פשטות נפלאה: 'ראה מה אירע לכל התנועות שהיהודים היו מכורים להן. ראה מה אירע לקומוניזם ולקומוניסטים היהודים. ראה מה אירע לבונדיזם, לתנועות הציוניות למיניהן, לחילוניות היהודית שהרגילה אותנו להיות ככל הגויים'. הוא המשיך ואמר: 'השבוע עיינתי בצוואת הריב"ש, ספר דק, ומצאתי בו עולם ומלואו. היהדות שממנה רצינו לברוח בסופו של דבר גדולה יותר ועשירה יותר מכל התחליפים שהזכרנו. התחליפים הם רק תחליפים. היהדות מחוברת אל אלוקים ואל האדם, יש בכוחה להתחדש; אבל המחשבות, גם הנכונות והנאורות ביותר, באות והולכות'. כך דיבר פרופ' הוגו ברגמן, ידידו של קפקא, ראש המחלקה לפילוסופיה באוניברסיטה העברית, שכל שערי המחשבה המודרנית היו פתוחים לפניו. ובדברו כמו נשתנו פניו, והוא נהיה דומה במראהו ליהודי של הדורות, ששפת הדור דוברת מפיו"...

הברכה. קובץ תורני לחידושי תורה ובירורי הלכה. עורך: הרב ברוך רפאל עוזיאל חדד. א-ז (תמוז תשס"ט - תשרי תשע"א). ירושלים. (077-3355213)

הרב חדד הוא רב קהילת חב"ד בשכונת מלחה בירושלים. הרבעון שהוא מוציא לאור מיועד לחידושי תורה ובירורי הלכה בחלק הנגלה שבתורה, וגם לחידושים וביאורים בתורת החסידות. בכל קובץ כעשרים מאמרים ארוכים וקצרים, רובם בהלכה ומיעוטם באגדה וחסידות, מרבנים ודיינים מכל חלקי ו'צבעי' העולם התורני בארץ. ראויים לציון כמה מאמרים 'כבדים' בענייני רפואה והלכה: בענין הזרעה מלאכותית לאלמנה מזרע בעלה החייל שנהרג - מאת הרב לוי יצחק הלפרין, ראש המכון המדעי-טכנולוגי להלכה בירושלים; נסיעה בשבת לצורך חולה המבקש שבני משפחתו יהיו לצידו - מאת הרב אהרן ליברמן, ראש כולל בבני ברק (מסקנתו שכל מקרה לגופו: אין להקל באופן גורף מחשש שמא 'תיטרף דעתו' של החולה - אבל גם לא להחמיר במקום שיש חשש סכנה ממש); על איסור סירוס והשלכותיו על פעולות כירורגיות נפוצות - מאת הרב והגינקולוג ד"ר מרדכי הלפרין, מנהל מכון שלזינגר ועורך 'אסיא'; בירור מקיף של השיטות השונות בענין תרומת ביצית - מאת הרב שלום דובער הרצל, ראש 'שיבת צעירי השלוחים' של חב"ד בצפת; ועוד. החוברות נאות בתוכנן ובצורתן, קרוב למאתיים עמודים בכל חוברת.

ספר דעתן עלך. ביאור סוגיות במסכת בבא קמא מן התלמוד הבבלי, מיוסד על חילוק בין חכמי ארץ ישראל ובין חכמי בבל המיוסד על ההדרן למסכת בבא קמא שאמר הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זיע"א. אליהו מאיר בן הרב ישראל משה יעקב אליטוב. ביתר עילית, תש"ע. קסד עמ'. (054-8406354)

הרב מאיר אליטוב מביתר עילית גילה עיקרון שחידש האדמו"ר מליובביץ' זצ"ל ב'הדרן' (דרשה למדנית שנאמרת בסיום לימוד מסכת) שאמר על מסכת ב"ק בשנת תשכ"ד, שנדפס באחד מכרכי 'ליקוטי שיחות' וכן ב'ספר ההדרנים' לסדר נזיקין. הרב אליטוב, שעסק בלימוד דרשה זו במסגרת פרויקט 'הדרן עלך' שבו מעובדים ה'הדרנים' של הרבי כשהם מותאמים ללימוד הדף היומי, נפעם לראות שב'הדרן' זה לדבריו "הניח הרבי את המפתח ואת היסוד להבנתה של כל המסכת כולה", לא פחות! ב'פתח דבר' לספר מאריך המחבר בגדלותו בתורה של הרבי זצ"ל בבקיאיות ועמקות המשולבות זו בזו, ומצביע על עשרות ה'הדרנים' שהרבי אמר כמקום בו מרוכזים חידושי התורה שלו על הש"ס, כאשר מסיבותיו הוא לא כתב האדמו"ר זצ"ל פירושים על סדר המסכתות. הוא כותב שהיתה כנראה לרבי שיטה מיוחדת בלימוד שביסודה העיקרון ש'הכל הולך אחר החיתום', דהיינו שבסוף כל ספר (חומש, מסכת משנה או מסכת גמרא וכד') טמונים יסודות שמאירים את הספר כולו. כך מראה הרב אליטוב שלפי הרבי זצ"ל מסכת ב"ק כולה עומדת על יסוד אחד, הנרמז בהדרן הנ"ל העוסק בברייתא בדף קיט ש'מסתתי אבנים אין בהם משום גזל': "בכל אחד מאבות הנזיקין המדוברים במסכת ישנו צד גברא וצד חפצא... האחד הוא האיסור כלפי שמיא [עליו עבר המזיק, בין בשוגג ובין במזיד] להזיק ממון חברו, והשני הוא החיוב לתיקון החיסרון שגרם בחפצא של חברו. תורת א"י, הירושלמי, המכילתא, התוספתא והתנאים והאמוראים שנולדו בא"י או שקנו בה רוב תורתם הכריעו כל ענין שבמסכת לצד הגברא שבו, לעומתם תורת חוצה לארץ, היינו הבבלי, הברייתות, ועמם האמוראים בני בבל... הכריעו כל ענין שבמסכת לצד החפצא שבו". בפרקים הבאים מבאר המחבר ט"ז סוגיות במסכת ב"ק על פי עיקרון זה, דהיינו שמחלוקות התנאים והאמוראים, ואחריהם המפרשים הראשונים והאחרונים, נובעות מהגישות השונות לסוגיא, אם כשיטת הירושלמי שתיקון האדם הוא העיקר בדיני נזיקין - או כפי שסובר הבבלי שהדגש הוא על תיקון העולם, המציאות. על פי היסוד הזה גם מתרץ המחבר קושיות רבות של ראשונים ואחרונים, והדברים מעוררים בהחלט ענין. אציין לסיום שבכרכים הבאים כדאי יהיה להוסיף מפתח לסוגיות ולעניינים שנתבארו בספר (ולא כולם 'על הדף'), וכן לתועלת הלומדים כדאי לענ"ד לשפר את הפיסוק (המועט מדי) ואת הקיטוע (המרובה מדי).

תורת הבית הארוך והקצר לרבינו שלמה ב"ר אברהם אדרת. עם השגות "בדק הבית" לרבינו אהרן הלוי הרא"ה, ועם "משמרת הבית" לרשב"א. יו"ל על-פי כתבי-יד ודפוסים ראשונים, בצירוף ציוני מקורות, מקבילות, הערות וביאורים מאת הרב משה הכהן ברון. כרך א-ג. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשנ"ה-תש"ע. (02-6526231)

תורת הבית לרשב"א הוא הספר החשוב ביותר בפסיקה בענייני איסור והיתר, והבסיס העיקרי של הטור יו"ד. הרשב"א כתב את הספר הגדול הזה בשני חלקים מקבילים, ארוך וקצר, ובאחת מתשובותיו אף נזף באלו שמעתיקים רק את הקצר בלי הארוך, כי רק "העומד על הארוך ידע מי הביאני לכתוב מה שכתבתי". הרא"ה, חברו ויריבו של הרשב"א, כתב

השגות תקיפות לכל אורך הספר בשם 'בדק הבית', והרשב"א השיב לו, בתקיפות לא פחותה, בתשובותיו 'משמרת הבית'. בדורות האחרונים נדפס הספר כולו - שני ה'בתים' עם ה'בדק' וה'משמרת' - בצפיפות ובלי ביאורים, ורק בדורנו הוציא הגר"ח צימבליסט שליט"א, אב"ד ת"א, מהדורה מוערת. עתה סיים הרב ברוך שליט"א עבודה של כ"ה [!] שנה, כשהוציא לאור את הכרך הראשון של הספר הגדול הזה (הכרך השני יצא לאור כבר בשנת תשנ"ה, והכרך השלישי בשנת תש"ס). מדובר על מהדורה מתוקנת ומושלמת על פי כתבי יד (המהדיר מציין שכפי שהיה צפוי קיימים הרבה יותר כתבי יד של הקצר מאשר של הארוך, והוא אף מביא את דברי הב"י שהטור עצמו לא ראה את תורת הבית הארוך כי אם את הקצר בלבד!), אם כי ל'בדק' ול'משמרת' לא נמצאו כתבי יד, והמהדיר מוכיח שהבית יוסף, הרמ"א והמהרש"ל אף לא הכירו כלל! המהדיר סידר 'על הדף' את הספר הארוך עם ה'בדק' וה'משמרת' כשלכל חיבור מערכת הערות וביאורים נפרדת, ורק בסוף כל 'שער' (הספר כולו מחולק לשבעה בתים כשבכל בית כמה שערים) נדפס הבית הקצר עם הערות עליו; אמנם קיימת חשיבות ב'הצמדת' הבית הקצר לארוך כדי להבין היטב את פסיקותיו של מרן הרשב"א (והרי הבית הקצר היה גם לעיני הרא"ה המשיג!), אך המהדיר העדיף להצמיד את השגות הרא"ה ותשובות הרשב"א לגוף הספר הארוך עליו נסוב עיקר דיוניהם, בעוד שהספר הקצר אינו תמיד מתאים בסדרו לאחיו הארוך ולכן עדיף לדעתו שיודפס בנפרד. ההערות לכל המדורים מקיפות ביותר, והספר מלווה במבוא ובמפתח מפורטים. ייש"כ של המהדיר שזכה לאחר מאמץ כה ממושך לסיים את המהדורה המתוקנת והיפה של הספר החשוב והגדול הזה.

אורֶשֶׁת. כתב עת ליהדות, לחברה ולחינוך. כרך א. אלקנה, מכללת אורות ישראל, תש"ע. 372 עמ'. (03-9061304)

לפני כשנתיים התאחדו שתי המכללות הוותיקות 'מורשת יעקב' ואחותה הצעירה 'אורות ישראל' באלקנה בנשיאות הרב פרופ' נריה גוטל שליט"א, ועתה הגיע הזמן לאחד, 'להלחיס' ליחידה אחת כלשונו של הרב גוטל, את כתבי העת שלהן: מורשתנו ו'טללי אורות'. למעלה מעשרים מאמרים ומחקרים, רובם ממורים ומרצים במכללות הנ"ל, נמצאים בחוברת ראשונה זו המחליפה את כתבי העת הנ"ל, ביניהם בלטו לעיניי כמה מאמרים: מאמרו של ד"ר ניסים אליקים על הגאוגרפיה של א"י וסביבותיה בפירושי רש"י לתנ"ך, שבו הוא מוכיח שרש"י דייק מאוד בתיאור ארץ ישראל וגבולותיה ובזיהוי אתריה; מאמרו של הרב ד"ר דניאל וייצמן, שמפרש כמה פסוקים קשים בספר ישעיהו בשיטות מחקריות-אקדמאיות, שעיקרן הוא דיון בדברי חוקרים ומתרגמים במשך הדורות (רק מעט מבוסס על דבריהם של פרשנים 'מסורתיים', וחבל); מאמר מקיף מאת הרב ד"ר יהודה פליקס, מייסדה וראשה הראשון של מכללת 'אורות ישראל', בו הוא מנתח את פירושו של רש"י על מסכת ביצה, כשאחת ממסקנותיו היא שבמסכתות הנלמדות יותר נוסח רש"י התקבל כנוסח המקובל בדפוסים שלנו, בעוד שבמסכתות הנלמדות פחות קיימים הבדלים לא מעטים בין הנוסח עליו מצביע רש"י לבין הנוסח שב'דף'; עוד מאמר מקיף (כחמישים עמודים!) מאת הרב ד"ר ארי שבט על דגל ישראל במקורות היהדות (כהמשך למאמריו ב'המעין' בנושא זה), ובו בין-השאר ניתוח תשובת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (או"ח ח"א סי' מו) בענין הנחת הדגל בבית הכנסת. מהשוואת סגנון הגר"מ פ' בתשובות שונות ב'אגרות משה' לפי סדר כתיבתן, ומתוך דברים בעל-פה ופסקים שנמסרו בשמו בהזדמנויות שונות, מעריך הכותב שיחסו של הגר"מ פ' למדינה 'התרכז' עם השנים (הוא אף מציין שקיימת מחלוקת בין הרב רקפת לרב

רפפורט האם הגרמ"פ חזר בו מהכינוי 'רשעים' לראשי מדינת ישראל בתשובתו הנ"ל...), והוא מסיים בזה שדגל מדינת ישראל כפי שהיא מבוסס כולו על מסורת ישראל, והוא 'כשר' בתכלית (מאמר נוסף שלו בנושא זה עתיד להתפרסם בגליון הבא). בהמשך נמצא מאמר של נשיא המכללה הרב פרופ' גוטל, שמציג נתונים סטטיסטיים על התפלגות שומרי המצוות לסוגיהם בארץ ובארה"ב, ודן במשמעות שיש לנתונים אלו לגישה כלפי היהודי ה'עבריין' החבר בקהילה. הוא גם מציג ארבע תשובות בענין זה מגדולי הדורות האחרונים, ומסיים בכך שאין בעניינים אלו 'הלכה פסוקה' הנכונה לכל מצב, ועל רב קהילה להשתדל להגיע, בהתאם להלכה, לפתרון הנכון למקומו ולזמנו. עוד הרבה מאמרים חשובים בגליון 'אורשת' זה. יישר כוחם של היוזמים והעורכים, וברכת הצלחה לכתב העת החדש-המחודש הזה.

שמירת שבת כהלכתה. מהדורה מחודשת בתוספת פרקי מבוא להלכות שבת. כולל דיני שמירת שבת ויום טוב בשים לב לבעיות שהתעוררו בזמננו (לאלה הנוהגים לפסוק כשיטת הרמ"א). חלק ראשון. מאת יהושע ישעיה נויבירט. **מהדורה שלישית מתוקנת ומורחבת.** ירושלים, פלדהיים, תש"ע. 90+תתלו עמ'.

(02-6513947)

אין כמעט בית בישראל שאין בו לפחות עותק אחד של הספר 'שמירת שבת כהלכתה' באחת ממהדורותיו - מאז המהדורה הראשונה שנדפסה בשנת תשכ"ה והפכה את הספר ל'בסט סלר' הראשון בציבור הדתי והחרדי (כל חתן בר מצוה באותן שנים היה סופר כמה עותקי 'שמירת שבת כהלכתה' קיבל כמתנת בר מצוה...), ועד המהדורה השנייה המורחבת שיצאה לאור בשנת תשל"ט, שנוסף לה אח"כ כרך שני (הלכות קידוש והבדלה וכד' וכן הלכות חול המועד), ואף כרך שלישי (מאות הערות על הספר מאת הגאון רש"ז אורבך זצ"ל רבו של המחבר שרוחו סוככת על כל הספר, 'מבוא להלכות שבת' ועוד). עתה לאחר הכנות של שנים רבות יוצא לאור הספר במהדורה חדשה מורחבת ומתוקנת, בה הוכנסו כל הערות הגרש"ז מהכרך השלישי הנ"ל לתוך דפי הספר עם עוד אלפי עדכונים ותיקונים שנאספו במשך כשלושים שנה, מאז שיצאה לאור מהדורת תשל"ט. בראש הספר צורף המבוא הנ"ל, וכן נדפסו ההסכמות וההקדמות של המהדורות הקודמות, ועוד כאלו שנכתבו במיוחד למהדורה זו. מיוחד במינו הוא הקונטרס 'טוב להודות לה', בו מתאר הרב נויבירט את מאורעות ילדותו ואת הדחיפה לחיבור הספר: המחבר שליט"א שנולד בברלין בשנת תרפ"ז עבר את אימי השואה עם משפחתו במחבוא בהולנד, ובשנת תש"ו הכין פעמיו לעלות לארץ בעליה לא-ליגלית. בנמל מרסיי שבצרפת הוא נאלץ לעלות על האוניה בעצם יום השבת, ועוגמת הנפש שנגרמה לו כשהתברר בסוף שניתן היה להמתין למוצ"ש - הביאה את הרב נויבירט הצעיר לקבל על עצמו "לעשות משהו עבור השבת"; וכך אחרי עשרים שנה של לימוד והוראה בישיבת 'קול תורה', ויצירת קשר למדני ורוחני הדוק-במיוחד עם ראש הישיבה והפוסק הגדול הגרש"ז זצ"ל, ה'משהו' הזה הפך לספר 'הלכה למעשה לבית היהודי - שמירת שבת כהלכתה', שכבש בסערה את הציבור שומר המצוות בכל אתר ואתר כנ"ל. נוסף לעצם החידוש שהיה בספר - ריכוז המותר והאסור בהלכות שבת המסובכות באופן ברור ומרוכז ועדכני - הסיבה להצלחה הבלתי-מצויה של הספר היתה הלשון התקנית והמדויקת שבה נכתבו הלכותיו, שעשתה אותו שווה לכל נפש ופתחה אותו גם ליהודים שלא היו מחובשי בית המדרש, וכן מפתח העניינים המפורט בסופו, שגרם לספר להיות

'ידידותי למשתמש' באופן שלא היה מצוי באותו זמן באף ספר הלכתי אחר. שני אלו, הסגנון והמיפתוח, היו מעשה ידיו של אשר וסרטייל ז"ל, שערך באופן מדוקדק את כל הספר לבקשת הרב המחבר שליט"א והכין ביוזמתו את המפתח הגדול, מפתח שהמחבר עצמו הגדיר אותו בהקדמתו כ'עבודה שהיא גדולה ורחבה ואף דורשת מומחיות מיוחדת' (הוא מכיל כשמונים עמודים במהדורה זו). לפני כשנתיים הודיע ר' אשר ז"ל לרב נויבירט יבל"א ממיטת חוליו, ימים ספורים לפני פטירתו, שמלאכת עריכת המהדורה החדשה של הספר הושלמה והמפתח מוכן, אך הוא עצמו לא זכה לראות את המהדורה השלישית יוצאת לאור. כדי שהמלאכה תהיה שלימה הוסיף המחבר לספר מפתח לכל ההלכות שבספר לפי סדר השו"ע ונושאי כליו, טבלאות להשוואת סעיפי המהדורה הזו לסעיפי המהדורה הקודמת (תוך התעלמות, די מובנת, ממהדורת תשכ"ה), לוח ראשי תיבות (המעטים יחסית בספר, כנראה כחלק מן העריכה המוקפדת של אשר וסרטייל הנ"ל), וקובץ ובו תרגום של מאות מילים ומונחים המופיעים בספר לאנגלית. זכותם המיוחדת של המחבר שליט"א והעורך ז"ל אינה מתמצית בספר הנפלא שמירת שבת כהלכתה בלבד: ניתן לומר ללא היסוס שספר שש"כ היה ועודנו דוגמא לז'אנר שלם של ספרי הלכה פופולריים בכל חלקי השו"ע, ולמעשה לזכותו של הספר ניתן לזקוף את הגברת ידיעת ההלכה וחיזוק קיומה בכל חלקי היהדות הדתית בדורנו ובכל חלקי ההלכה האקטואליים. אין שום ספק שמהדורה זו של שש"כ תהיה ספר חובה בכל בית (למרות שהמחבר מדגיש שפסיקותיו הן על פי הרמ"א ומתאימות לעדות אשכנז - יש בו כידוע תועלת גדולה גם לפוסקים ע"פ מרן הב"י, ואכמ"ל). אולם לענ"ד כדאי לשקול שוב נקודה אחת: אחת המעלות של הספר במהדורתו הראשונה, ואף במהדורתו השנייה הרחבה יותר, היתה נגישותו וגודלו הסביר; כך הוא שימש כספר זמין וקל-לשימוש, ש'קפץ' ליד בכל שאלה שעלתה לפני בני הבית במהלך השבת (ובאיזה בית לא מתעוררות שאלות הלכתיות במהלך השבת?). אולם כשמדובר על ספר גדול וכבד בין כמעט אלף עמודים - הענין נהיה קצת יותר מסובך. ספק למשל אם ספר כזה יוכל להיות ספר לימוד נפוץ להלכות שבת בפירושים שונים, כפי שהיה ספר שש"כ במהדורותיו הקודמות. אני מבין שהמחבר לא רצה שהסדר הבסיסי של הספר יהיה שונה מהסדר במהדורה השנייה שהיא כה נפוצה, ובכ"ז לענ"ד אפשר היה גם במהדורה זו 'להרזות' את הספר; אפשר היה למשל להעביר את המבוא להלכות שבת ואת המפתח לפי סדר השו"ע (שמיועד בעיקר ללמדנים, ואינו חיוני לשימוש היומיומי) לסוף הכרך השני, שמסתמא יופיע גם הוא בקרוב במהדורה חדשה ומתוקנת, ונפחו יהיה קטן ללא-ספק מהכרך הראשון. ולסיום: אחת הטענות נגד המהדורה השנייה בזמנה היתה שהמחבר שליט"א 'התקפל' בפני המחמירים בהלכות שונות שבהן הכריע במהדורה הראשונה לקולא (בדר"כ בעצת רבו הגרש"ז), כשבמהדורה השנייה הובאה באופן דומיננטי הדעה המחמירה (זכור בעיקר השינוי בפסק ההלכה בענין השימוש בשבת במים חמים שמקורם בדוד השמש). לא בדקתי האם נמשכה מגמה זו במהדורה החדשה הזו, אך פרט אחר ראיתי שתוקן: כבר כשיצאה המהדורה הראשונה לאור, בהיותי ילד, היו נדירים כדורי רגל שהיה צריך לקשור בהם את הפתח בעטיפתם החיצונית בשרוך כדי לשמור על ה'פנימית' המתנפחת, כאשר הצורך בקשירה גרם לאיסור לנפח אותם מחשש שהמנפח יעבור על מלאכת קושר, וכבר אז הצטערתי לראות שתיאור זה של הכדורגל וההלכה המחמירה שבעקבותיו נותרו על כנם גם במהדורה השנייה, שיצאה לאור כחמש עשרה שנים אחר כך; לשמחתי במהדורה זו מצאתי (פרק טז סע' ז) שהמחבר עדכן את דבריו, וחילק בין כדורים ובלונים שהדרך לקשור אותם לאחר מילויים באוויר, שאותם אכן אין לנפח בשבת, לבין כדורים אחרים שאין הדרך

לקושרם ומותר לנפחם ועכשיו נחה דעתי... יזכה הגאון ר' יהושע ישעיה נויבירט שליט"א לעוד שנים רבות בריאות ופוריות. הרב שליט"א: אכן "עשית משהו למען השבת"...

קובץ בית אהרן וישראל. מאסף מרכזי לתורה והלכה של מוסדות סטאלין קארלין. ירושלים, מכון בית אהרן וישראל, תש"ע-תשע"א (שנים כה-כו). (02-5370106)

גם בגליון טבת של השנה שעברה עסקתי בכתב העת החשוב הזה. בגליון קמו (שנה כה גל' ב, כסלו-טבת תש"ע) עמ' קלז נמצא מאמר מעניין 'בענין זמן השבת ביפן'; בניגוד למה שנאמר בגל' הקודם עמ' קסז שדעת הגרי"ש אלישיב שליט"א כדעת החזו"א זצ"ל בענין השבת ביפן, דהיינו שיש לאחר שם את השבת כך שתיכנס כתיסר שעות אחרי השבת בארץ ישראל (ביום שמקובל לקרוא שם 'יום ראשון') - כותב מחבר המאמר הרב שיפמן ש'האמת היא כי הרי"ש אלישיב מורה ובא כל השנים ומשיב לכל שואליו בכתב ובעל פה כי הלכה כרוב גדולי ישראל שפסקו כהראשונים החולקים על הרז"ה, והשבת מתחילה י"ב שעות לפני א"י, ויפן היא כא"י ביום השביעי; ורק לחומרא יש להישמר ממלאכות דאורייתא ביום הראשון. ולגבי מה שזלזל הכותב הנ"ל במנהג המקובל לשמור ביפן שבת לפני א"י (בהתאם למקובל שיפן נמצאת בצידו המזרחי של קו התאריך, ויומה מקדים את שעות אותו יום באסיה ובאירופה), ולא התייחס אל המנהג המקובל שם כבעל משמעות לענייני הלכה - משיב הרב הכותב שבכל מקום שנהגו דבר מה על פי הוראת גדולים מאז שהתחיל בו ישוב יהודי - יש לכך תוקף של 'מנהג', ואין לשנותו מספק, או כל עוד לא הוכרע הדין כדעת החולקים. וכך לדעתו פסקו ופוסקים רוב גדולי ההוראה, וכך המנהג המקובל באיזורים אלו גם היום, שלא כחזו"א. לא אוכל להימנע מלציין שהסתירות הקיימות חדשים לבקרים בשמועות המובאות להלכה בשם הגרי"ש א' מעוררות אי-נוחות: כך בשנה שעברה פרסם הדיין הרב שרמן שליט"א, שבניגוד למה שהיה מקובל שנים רבות, ואף נדפס בספר הידוע 'נשמת אברהם' מאת הרב והרופא הדיין פרופ' אברהם אברהם, שבתרומת ביצית האם ההלכתית היא האם ההרה (ושרק לחומרא יש לחשוש שבעלת הביצית היא האם) - דעת הגרי"ש א' הפוכה, שבעלת הביצית היא האם, ורק לחומרא יש לחשוש שבעלת הרחם היא האם. נדמה לי שהציבור אמור לדעת אם הגרי"ש א' שליט"א, שענייני כל ישראל אליו נשואות, שינה את דעתו להלכה, וזה לגיטימי כמובן, או שדברים נמסרו מפיו בעבר (או נמסרים בהווה!) באופן לא מדויק. בגל' קמו (שנה כה גל' ד, ניסן-אייר תש"ע) עמ' עב הביא רש"ז דישון שליט"א את דברי שו"ת 'בשמים ראש' סי' קטו, שדברי הרשב"ם שהעני צריך למכור כסותו כדי לשתות ארבע כוסות בליל הסדר הם גוזמא. ותמהני שהרב דישון מביא את דברי בעל 'בשמים ראש' בסתמא, כאילו רב גובריה לחלוק מסברא על ראשונים ואחרונים, כאשר ידוע הוא שיש לפקפק מאוד על הספר ועל 'עורכו' מחברו, וכפי שהאריכו בזה המלקטים; ואף ב'פשרה' של מרן החיד"א ש'מילתא מעלייתא דאית בספר דרשינך' - יש לדון טובא בנידון דידן, שהרי ממה-נפשך כוונתו שאין לסמוך לא על הספר ולא על מחברו אלא על הסברא עצמה המובאת בו כפי שהיא אם טובה היא - אך בוודאי שלא התכווין החיד"א שכאשר מעיז המחבר פניו לומר שדברי הלכה של ראשון-בראשונים נאמרו כ'גוזמא' דבריו קיימים... בגל' קנא (שנה כו גל' א, תשרי-מרחשון תשע"א) עמ' נ מציין הרב יצחק אהרן טרבילו שהעישון ביו"ט היום אסור לכל הדעות, ולרוב הדעות יש בכך כנראה אף איסור מן התורה, כי העישון כבר אינו שווה לכל נפש אחרי שרוב גדולי הדור אסרו אותו, ולפי מה שנתפס בעולם היום דהעישון מזיק ואין לעשן במקום ציבורי, וכל נשיפה

ונשיפה עובר באיסור'. הוא כותב שת"ח אחד העיר לו שהמקלים סומכים על כך שהעישון דומה לשתייה ולא למוגמר, כי העשן נכנס לקרבו של האדם, 'והרי כל אלו שנשאו ונתנו בזה קראו לזה שתיית טיטון'; והוא מגיב: 'היה כמצחק בעיניי... ושם בעמ' עט ואילך הגאון רבי יוסף ליברמן בעל 'משנת יוסף' דן בענין נשיאת כפיים כל יום בקהילות החדשות שמוקמות בגליל, שהאשכנזים באופן תמוה נוהגים בו לשאת כפיים רק בתפילות מוסף של שבת ויו"ט (בחור"ל כידוע נוהגים האשכנזים לשאת כפיים רק במוספים של יו"ט), כתגובה למאמר מקיף בענין בקובץ הקודם (קנ, שנה כה גל' ו, אב-אלול תש"ע, עמ' פ ואילך). הוא מציין את העובדה שרבים האשכנזים בגליל מקפידים להתפלל יום יום במניינים ספרדיים כדי שלא להפסיד נשיאת כפיים (הוא מעיד שכאשר האדמו"ר מתולדות אהרן נופש בטבריה הוא מקפיד להתפלל בבית כנסת ספרדי כדי שיוכל לשאת כפיו), ובכמה בתי כנסת בגליל כבר שינו את המנהג והחלו לשאת כפיים כל יום. אמנם גדולי הפוסקים קבעו שאין לשנות את המנהג לכתחילה, כי 'אם רבותינו הקדושים תלמידי הבעש"ט ז"ע הנהיגו כן בכל הגליל מאיזה טעם שיהיה - איך נבוא אנחנו ונשנה אפילו בישוב חדש בגליל? אבל גם הם מודים שאם כבר החלו לשאת כפיים בבית כנסת או בישוב חדש לא ישנו שוב את מנהגם. לכן הוא מציע למתפללי הקריה החסידית החדשה בטבריה-עילית, שְפָשְׁלָה התעורר כל הדיון הזה, לפנות שוב לגאון הרב אברהם דב אוירבך שליט"א אב"ד טבריה, כדי שיכריע את דינם סו"ס הלכה למעשה. שם בעמ' קכג דן הרב משה הילמאן בטעם התקנה הקדומה לקרוא הפטרה. הוא מציין את העובדה התמוהה שחז"ל והראשונים לא נתנו טעם ברור לתקנה זו, ורק רבנו דוד אבודרהם כותב שקריאת הפטרה תוקנה בגלל תקופה של שמד שגזרו בה על ישראל לא ללמוד תורה, ובמקום זה קראו פסוקים מן הנביאים, ומאז נמשך עד עתה המנהג לקרוא בנביא בתפילת השבת. המחבר מסביר את הבעייתיות בטעם זה, ומסכם שהטעם העיקרי להמשך המנהג לקרוא פסוקי נביאים כל שבוע הוא כדי לעורר את העם לתשובה בעזרת דברי הנביאים, אם כי יתכן מאוד שהמנהג תוקן מסיבות אחרות... במדור 'תיקוני סופרים' עוסק הרב יואל רועי משדי בטעויות בספרים שנגרמו בגלל שיבושים בפינוח ראשי תיבות, ומביא בין השאר כמה דוגמאות לשיבושים שרבי ברוך עפשטיין בעל 'תורה תמימה' ואחרים הצליחו 'לפענח' תוך כדי שימוש בשיטה זו. המעיין יראה שהדוגמאות רובן אינן משכנעות, חוץ מאשר הטעות בהגהת הרמ"א שבסי' תקנא סע' י, שם כתוב בספרים שלנו שבסעודת מצוה כגון מילה וכו' וסיום מסכת **וסעודת אירוסין** אוכלים בשר ושותים יין, בניגוד מפורש לסעיף ב לעיל שאין עושין סעודת אירוסין בתשעת הימים! אך מתברר שהביטוי 'סעודת אירוסין' הוא פתיחה מוטעית של ראשי התיבות 'ס"א', והכוונה ל'סיום מסכת **וספרים אחרים**'... בתחילת דבריו הוא מביא את דברי הפתיחה של 'ספר הברית', שם כותב המחבר שהוא נזהר שלא לכתוב בספרו ראשי תיבות כדרך רוב הספרים, ואפילו 'ראשי תיבות אשר הם גלויים וידועים לכל - שלמים הם אתנו'...